

Základní zásady trestního řízení

21.9.2023

Marek Fryšták
katedra trestního práva

Základní charakteristika trestního řízení

- trestním řízením se rozumí zákonem stanovený postup OČTŘ a dalších subjektů podílejících se na tomto postupu s cílem zjištění trestných činů a jejich pachatelů a jejich spravedlivého potrestání, jakož i zajištění výkonu rozhodnutí o potrestání
- jedná se fakticky o účel trestního řízení upravený v § 1 TrŘ
- účelem trestního řízení však není jen potírání kriminality, ale i
 - právo odepřít výpověď dle § 100 TrŘ
 - důvěra občanů v trestní řízení a v činnost OČTŘ - viz právo na spravedlivý proces (fair trial) atd.
 - výchovné působení ve vztahu ke společnosti - délka trestního řízení ☹
 - předcházení a zamezování kriminality - úcta k právu

- trestní řízení je kontradiktorní, tj. „spor“ mezi obžalobou a obhajobou (§ 89/2 TrŘ - provedení důkazu)
- vina musí být dokázána (právo mlčet) - nedokázaná vina je dokázaná nevina (§ 2/5 TrŘ - SZ je povinen dokazovat vinu, obviněný nemusí dokazovat nevinu)

Základní zásady trestního řízení

- pravidla (principy), která jsou výslovně či mlčky zpravidla vyjádřena v TrŘ
- představují východiska pro tvorbu (zákonodárce), interpretaci a aplikaci (orgány činné v trestním řízení) systému trestněprávně procesních norem
- jedná se o určité právní principy, vůdčí právní ideje jimiž je ovládáno trestní řízení a které musí být vykládány a aplikovány v souladu s Ústavou, LZPS, popř. v jejich duchu
- jsou typické pro trestní řízení jako celek nebo jen např. pro některé jeho stadia (zásady typické pro dokazování, hlavní líčení atd.)

Funkce základních zásad trestního řízení

- funkce interpretační - spočívá v tom, že prostřednictvím zásad trestního řízení provádí orgány činné v trestním řízení interpretaci příslušného ustanovení a tím zajišťují jednotnou interpretaci zákona
- funkce poznávací - spočívá v tom, že z charakteru základních zásad a jejich uplatnění v trestním procesu můžeme usuzovat na charakter trestního procesu, tj. zda je inkviziční, kontradiktorní, smíšený
- funkce aplikační - projevuje se v rozhodovacím procesu orgánů činných v trestním řízení
- funkce tvorby práva - spočívá v tom, že zákonodárce musí vycházet důsledně ze základních zásad, na nichž je norma vybudována

Právo na spravedlivý proces

- čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně základních práv a svobod
- každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, spravedlivě a v přiměřené době nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění (tj. trestný čin, přešupek, či správní delikt) proti němu
- uvedené právo se netýká jen trestního řízení
- spravedlivým (řádným/férovým) je ten proces, který je veřejný, spravedlivý a rozhodnutý v přiměřené době nezávislým a nestranným soudem

- předvídatelnost (právní jistota), jasnost a srozumitelnost (pro koho píšou zákony?) práva (situace 90. let min. století)
- občan musí být způsobilý předvídat, do jaké míry, která je rozumná při daných okolnostech případu, důsledky, které mohou vzniknout z jeho jednání; tyto důsledky nemusí být předvídatelné absolutní jistotou, pokud by tomu tak bylo, právo by se svázalo do přílišné rigidity

- čl. 35/1 Evropské úmluvy - podmínkou přijatelnosti stížnosti ze strany ESLP je vyčerpání efektivních vnitrostátních prostředků nápravy – pokud je ústavní stížnost neefektivní, nemusím ji podávat – od 1.8.2021 lhůta 4 měsíců (zkrácení z původních šesti)
- z práva spravedlivý proces vyplývají široký katalog dílčích procesních práv, které jsou blíže upraveny v rámci zásad uvedených v Ústavě, Listině a trestním řádu
- „...účelem trestního řízení přitom není jenom spravedlivé potrestání pachatele, účelem trestního řízení je rovněž „fair“ proces; existence řádného procesu je nevyhnutelnou podmínkou existence demokratického právního státu...“ (I. ÚS 781/04 ze dne 13.12.2005)
- „...účel trestního řízení, jímž je zcela jistě především snaha náležitě zjistit trestné činy a podle zákona jejich pachatele spravedlivě potrestat, nemůže být v právním státě nadřazen zásadě řádného zákonného procesu ...“ (III. ÚS 239/04 ze dne 17.6.2004)
- „...přijde-li spravedlnost pozdě, je to totéž jako by byla odmítnuta...“ (IV. ÚS 3892/18)
- justice delayed is justice denied – pozdní spravedlnost, žádná spravedlnost

Právo na spravedlivý proces a právo na spravedlivý rozsudek – David Uhlíř – 29. 8. 2019

- ...Právo na spravedlivý proces není právem na spravedlivý výsledek, není právem na objektivně správné hodnocení důkazů, na nalezení pravdy, není právem na určitý výklad zákonů.
- Když se zamýšlíme nad tím, proč tomu tak je, zjistíme, že takový slib je nemožný a nesplnitelný. Spravedlivý proces lze slíbit a v 99 % případů lze splnit, spravedlivý výsledek však už nikoli.
- Uvědomil jsem si, že právo na spravedlivý proces vzniklo ztrátou v překladu. Původní anglický termín „due process of law“ je překládán nikoli jako „řádný proces“, což by byl překlad odpovídající, ale jako „spravedlivý proces“, což už je pojem zavádějící. Citace z pozdějších verzí Magny Charty pak slibuje, že „nikdo nebude zbaven života, svobody či majetku bez řádného procesu práva.“ Tím se tehdy mínilo, že se tak nestane ze svévole šerifa jako moci výkonné, ale osoba bude postavena před soud. Teprve posléze po dlouhé době se vypracovaly úvahy nad tím, jak má takový řádný proces vypadat.
- Jistou skepsi ilustruje už asi 40 let starý vtip z časopisu Playboy, který říká: „Nevím, co všichni mají na řádném procesu, mně vynesl 10 let.“

- Přemýšlel jsem nad tím, proč výsledkem řádného procesu není vždy spravedlivý výsledek. První problém je podle mého tím, že neumíme přesně definovat, co je spravedlivý výsledek. Teorii spravedlivého procesu jsou věnovány stovky knih, avšak o tom, jak se pozná spravedlivý výsledek, jsem příliš mnoho nenašel.
- Setkal jsem se s myšlenkou, že spravedlivý rozsudek je takový, kdy člověk, který stojí vně soudního řízení a představil by si, že stojí na místě žalobce a žalovaného, musí zvenku objektivně uznat, že by se musel smířit s výsledkem řízení na jedné či druhé straně.
- To je jakási až Cantovská úvaha. Musíme si ale připustit, že existují řízení a vztahy, kdy takovéto objektivity nelze dosáhnout, například typicky ve sporech rodičů o nezletilé děti, kdy vzhledem k osobnímu předsudečnému založení otců a matek si lze těžko představit, že by si otec dokázal představit roli matky v řízení a naopak.

Proč tedy výsledkem řádného procesu není vždy spravedlivý rozsudek?

- nespravedlivý zákon - kdyby tomu tak nebylo, byly by všechny plenární nálezy Ústavního soudu nadbytečné.
- vztah, který nemá spravedlivé řešení - Jde o spory, které jsou pokračováním manželských půtek, kdy soud není tím, kdo nalézá právo, ale jakýmsi klackem, kterým jeden z rodičů mlátí toho druhého nad tělem malého dítěte
- důkazní nouze
- procesní pochybení účastníků
- komplikovaný procesní předpis
- nedostatek zájmu (právní) veřejnosti o stav justice
- selhání zástupce účastníka, selhání soudce - profesní vyhoření (nedostatečná kvalifikace, intelektuální nedostatečnost, nedostatek pracovitosti, chyba, přecenění procesní stránky na úkor správného rozhodnutí, lhostejnost k výsledku)
- <https://www.pravniprostor.cz/clanky/procesni-pravo/pravo-na-spravedlivy-proces-pravo-na-spravedlivy-rozsudek>

Veřejnost procesu

- čl. 38 LZPS - každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně; veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem
- § 2/10 TrŘ - trestní věci se před soudem projednávají veřejně tak, aby se občané mohli projednávání zúčastnit a jednání sledovat; při hlavním líčení a veřejném zasedání smí být veřejnost vyloučena jen v případech výslovně stanovených v tomto nebo zvláštním zákoně
 - „...smyslem práva na veřejné projednání věci, ve spojení s právem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, je poskytnout obžalovanému v trestním procesu možnost verifikace důkazů, směřujících vůči němu, a to před tváří veřejnosti
 - tato verifikace v případě svědecké výpovědi obsahuje dva komponenty: prvním je prověření pravdivosti skutkových tvrzení, druhým je potom možnost prověření věrohodnosti svědka...“ (Pl. ÚS 4/94)

- platí pouze pro hlavní líčení
 - přípravné řízení je neveřejné
- § 199 a násl. TrŘ - veřejnost hlavního líčení
 - vyloučení veřejnosti/ jednotlivce

§ 54/1 ZSM - zásada neveřejnosti

- na návrh mladistvého (nikdy o veřejnosti nerozhoduje soud) může být hlavní líčení veřejné

- zásada veřejnosti hlavního líčení není právem obviněného, se kterým by mohl volně disponovat, např. se ho vzdát, tj. obviněný nemá právo na neveřejné hlavní líčení, pokud tomu brání veřejný zájem
 - obviněný se taktéž nemůže vzdát práva na veřejné vyhlášení rozsudku
- důvody pro vyloučení veřejnosti
 - mravnost - obecný pohled, nemůže být rozhodující, že to co nepohorší mě, nepohorší ani jiné
 - veřejný pořádek a národní bezpečnosti (utajované informace)
 - soukromý život účastníků řízení - s ohledem na osobu např. obviněného, svědka lze očekávat zájem médií
- důvody pro vyloučení jednotlivce
 - mladistvý
 - rušení důstojného průběhu - např. dress code jednací síně
 - opatření proti přeplňování jednací síně - tzv. na místenky – účast médií, příbuzenstva; 30.1.2023 OS Vsetín – kauza otrávené Bečvy

Dress code

- usnesení představenstva České advokátní komory č. 1/1997 ze dne 31.10.1996, kterým se stanoví pravidla profesionální etiky a pravidla soutěže advokátů - advokát je povinen užívat oděv, který odpovídá povaze poskytovaných právních služeb a nesnižuje důstojnost advokátního stavu; pro jednání před soudem nebo jiným orgánem se tímto oděvem rozumí „společenský oděv“
- zákon o advokacii § 17a (od 1.9.2009) - v trestním řízení před soudem, v řízení před Nejvyšším soudem, Nejvyšším správním soudem a Ústavním soudem je advokát povinen používat stavovský oděv advokáta; Komora stavovským předpisem stanoví vzhled stavovského oděvu advokáta
- jak advokátní talár vypadá – viz <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=5929>
- již před odchodem k soudu by měl každý zvážit svoje oblečení; i tím lze vyjádřit svůj respekt k soudu; vhodné je formální oblečení (společenský oblek, košile a kravata), nicméně přípustné je i jiné slušné oblečení (nepísané pravidlo)

- obrazové záznamy a obrazové nebo zvukové přenosy jen se souhlasem předsedy senátu/samosoudce
 - v našem prostředí není standardem, jde o přímý přenos hlavního líčení
- zvukové záznam s vědomím předsedy senátu/samosoudce, pokud to nebude na úkor klidného nebo důstojného průběhu
- „veřejnost“ přípravného řízení - § 8a - § 8c TrŘ - poskytování informací o trestním řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení veřejnosti prostřednictvím sdělovacích prostředků a osobám na něm zúčastněným ; jinak je přípravné řízení neveřejné, jen „účastníci řízení“
 - neohrozit objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení
 - nezveřejňovat o osobách údaje, které se přímo nedotýkají trestné činnosti
 - dbát presumpci nevinny

Spravedlnost procesu

- § 2/5 TrŘ - OČTŘ nezjiřtují objektivní pravdu, ale skutkový stav ve důvodných pochybností
- do 31.12.1993 - zjiřtování skutečného stavu věci (tzv. zásadu objektivní pravdy)
- od 1. 1. 1994 - zjiřtování skutkového stavu věci bez důvodných pochybností
 - zásada tzv. materiální pravdy - úzká souvislost se zásadou vyhledávací
- od 1. 1. 2002 - zjiřtování skutkového stavu bez důvodných pochybností za součinnosti stran
 - strany v hlavním líčení důkazy nejen navrhují, předkládají, ale i provádějí

- rovnost zbraní - procesní rovnost obžaloby a obhajoby („co můžu já, můžeš i ty“)
- doznání obviněného nezbavuje OČTŘ povinnosti zjišťovat skutkový stav
 - čl. 40/4 LZPS - obviněný má právo odepřít výpověď
 - § 33/1 TrŘ - právo obviněného mlčet, právo hájit se jakkoliv, tj. i lží
- § 89/2 TrŘ - každá ze stran může důkaz vyhledat, skutečnost, že důkaz nevyhledal OČTŘ není automatickým důvodem k odmítnutí (viz znalecké dokazování v trestním řízení – předložení znaleckého posudku procesní stranou)

- neplatí princip „qui tacet (ubi loqui potuit et debuit) consentire videtur“ [„kdo mlčí (když mluvit mohl a měl), zřejmě souhlasí.“] - papež Bonifác VIII. (1235-1303) - mlčení obviněného nelze připočítávat k jeho tíži
- Evropská úmluva tento zákaz výslovně neupravuje, ale ESLP jej dovozuje z čl. 6 odst. 1, 2 (právo na spravedlivý proces, presumpce nevinny)
 - právo nepodílet se na vlastním obvinění
 - právo mlčet
 - § 33/1 TrŘ – obviněný má právo vyjádřit se ke všem skutečnostemnení však povinen vypovídat...může uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě (může lhát)

- skutkový stav, respektive rozsah pochybností v rámci trestního řízení, je závislý od jednotlivých jeho stadií („za mlhou hustou tak, že by se dala krájet; jdu ze tmy do světla)
 - § 158/3 TrŘ - prověření skutečností důvodně nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin
 - § 160/1 TrŘ - nasvědčují-li odůvodněné a zjištěné skutečnosti tomu, že byl spáchán trestný čin a je-li dostatečně odůvodněn závěr, že jej spáchala konkrétní osoba
 - § 172/1 TrŘ - je-li nepochybné, skutek není, není prokázáno, je nepřípustné
 - § 176 TrŘ - jestliže výsledky vyšetřování dostatečně odůvodňují postavení obviněného před soud
- rozhodování soudu - in dubio pro reo; v pochybnostech by soud neměl odsoudit - někdy to ale alibisticky učiní, jelikož předjímá, že stejně dojde k podání opravného prostředku

Přiměřenost délky procesu

- čl. 38 LZPS - každý má právo, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů
- § 2/4 TrŘ - trestní věci se musí projednávat bez zbytečných průtahů a to zejména vazební věci a věci, ve kterých byl zajištěn majetek
- při rozhodování o respektování požadavku přiměřené délky jako jednoho z aspektů práva na spravedlivý proces zakotveného v čl. 6 odst. 1 Úmluvy zvažuje ESLP na jedné straně zájem stěžovatele na rychlém vyřízení věci a na straně druhé obecný zájem na řádném výkonu spravedlnosti (např. Debbasch proti Francii, rozsudek ESLP, 3. 12. 2002, č. 49392/99, § 43)
- otázku přiměřenosti délky řízení ESLP zkoumá ve světle konkrétních okolností daného případu charakterizujících čtyři základní kritéria: složitost věci, chování stěžovatele, postup státních orgánů a význam řízení pro stěžovatele (např. – mezi mnoha jinými – Süßmann proti Německu, rozsudek velkého senátu ESLP, 16. 9. 1996, č. 20024/92, § 48; Frydlender proti Francii, rozsudek velkého senátu ESLP, 27. 6. 2000, č. 30979/96, § 43)
- + páté kritérium, které ESLP za takové zpravidla neoznačuje, ale vždy zohledňuje počet stupňů soudní soustavy, na kterých byla věc projednávána

Proč má být trestní řízení rychlé?

- trest následující co nejdříve po spáchaném deliktu má nejvyšší odstrašující účinek a veřejnost se názorně přesvědčuje o tom, že policejní a justiční systém účinně funguje
- rychlost trestního postihu pachatele je velmi důležitá pro oběť trestného činu; rychlý a účinný proces přispívá k její rehabilitaci, ať již psychické, nebo materiální (odškodnění); naopak pomalé trestní řízení oběť roztrpčuje, vyvolává v ní pocit nespravedlnosti a křivdy, traumatizuje ji (sekundární viktimizace)
- průtahy v řízení a celková délka procesu negativně ovlivňují množství a kvalitu důkazů; možnost objasnit a dokázat trestný čin se s přibýváním času snižuje – svědkové zapomínají či dokonce umírají, věcné stopy a jiné důkazy se nenávratně poškozují atd.
- dlouhé trestní řízení působí negativně na obviněného, který je vystaven silnému psychickému a sociálnímu tlaku; u obviněného prohlubuje jeho strach z nejistého výsledku a z hrozícího trestu; věc Riccardi Pizzami v. Itálie - Application no. 62361/00 – obviněný prožívá při průtazích v trestním řízení „stav úzkosti, mrzutosti a nejistoty“, který je pro obviněného natolik tíživý, že zasluhuje, aby mu provinivší se stát poskytl finanční zadostiučinění

- v jednom ze starších nálezů (II. ÚS 535/03 ze dne 6. 9. 2006) se ÚS pokusil učinit jakýsi zobecňující závěr, když konstatoval, že „ačkoliv si je vědom skutečnosti, že kritérium přiměřené lhůty ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy nelze vykládat paušálně stanovením určité konkrétní délky konání trestního stíhání ... je s ohledem na rozhodovací praxi ÚS, resp. ESLP zřejmé, že dobu trvání trestního řízení delší než šest let je třeba považovat za spíše výjimečnou a v případě absence zřejmých a významných důvodů pro překročení této hranice nelze trvání trestního stíhání v délce vyšší tolerovat.“
- odtud vžitá představa, že řízení delší než pět/šest let již porušuje právo na spravedlivý proces z hlediska rychlosti ☹
- judikatura ÚS se v tomto ohledu vyjadřuje shodně s judikaturou ESLP tak, že není možné určit konkrétní hranici pro nepřiměřenou délku trestního řízení a je třeba volit individuální přístup dle konkrétních okolností případu (např. I. ÚS 603/06 ze dne 12. 5. 2007, I. ÚS 2859/09 ze dne 8. 6. 2010)

- význam zásady rychlosti trestního řízení je podstatný, není ale vedoucím principem trestního řízení, není cílem trestního řízení, není absolutní zásadou trestního řízení
 - v trestní řízení se klade mimořádný význam na to, aby věc byla správně rozhodnuta, aby byl odsouzen viník, a to jen za to, co spáchal, a aby nebyl odsouzen a potrestán nevinný
- průtah v některé fázi trestního řízení je tolerovatelný, pokud řízení jako celek je skončeno v přiměřené lhůtě
- Barfuss proti České republice, rozsudek ze dne 31.7.2000
 - délka trestního řízení 3 roky 10 měsíců a 7 dní není s ohledem na výše uvedená kritéria přiměřenou dobou trvání trestního procesu
- Van Pelt proti Francii, rozsudek ze dne 23.5.2000
 - trestní řízení v délce 8 let 8 měsíců a 20 dní bylo považováno s ohledem na složitost věci, vysoký počet obviněných, jejich přítomnost v zahraničí a potřebu právního styku s cizinou za přiměřené

- dojde-li k porušení práva na spravedlivý proces z hlediska rychlosti trestního řízení, musí to stát obviněnému kompenzovat (dále srov. <https://www.mvcr.cz/clanek/rychlost-trestniho-rizeni.aspx>)
- spravedlivé finanční zadostiučinění, např.
 - věc č. 3331/02 – Břetislav Bačák proti ČR (přiznáno 7700 €)
 - věc č. 20252/03 – Regina Rázlová proti ČR (přiznáno 5000 €)
 - věc č.75455/01 – Ali Mohamed Tariq proti ČR (přiznáno 7000 €)
 - věc č.70847/01 – Petr Volf proti ČR (přiznáno 5 990 €)
- ESLP se dokonce dopracoval k tomu, že v sérii deseti rozsudků o stížnostech směřujících proti Itálii (např. ve věcech Riccardi Pizzami - Application no. 62361/00, Giuseppina a Orestina Procaccini - Application no.65075/01, Musci - Application no.64699/01, vydaných dne 10.11.2014, stanovil jakýsi sazebník výše finančního zadostiučinění za rok trvání řízení (nikoli za rok průtahů či zpoždění), který tento soud pokládá za přiměřenou úhradu
- např. za rok trvání řízení pokládá za vhodné poskytnout stěžovateli satisfakci 1000 až 1500 €

- zmírnění trestu nebo zastavení trestního stíhání
- ESLP nevyvodil z porušení článku 6/1 Úmluvy povinnost smluvního státu automaticky kompenzovat průtahy v řízení zastavením trestního stíhání nebo zmírněním trestu, současně takovou formu kompenzace připustil
- takové formy kompenzace považuje ESLP za dostatečnou nápravu porušeného práva, jestliže je národní soud použije výslovně proto, že bylo porušeno právo na projednání věci v přiměřené lhůtě, a pokud jde o zmírnění trestu, uvede, v jaké míře byl trest z tohoto důvodu zmírněn
- v rozhodovací praxi ÚS převládalo stanovisko, že toliko z důvodu průtahů v řízení nemůže být zásadně trestní stíhání zastaveno (srov. II.ÚS 32/03, II.ÚS 7/03, II. ÚS 527/03, III. ÚS 217/03, III. ÚS 95/04, IV. ÚS 8/03); ÚS konstatuje se, že porušení práva na spravedlivý proces v podobě nepřiměřených průtahů nezakládá důvody pro analogické použití § 11/1j TrŘ (nepřípustnost trestního stíhání)
- I. ÚS 554/04 - nepřiměřenou délku řízení je potřebné „promítnout do výše a druhu ukládaného trestu“; navíc se zde hypoteticky připouští i možnost zastavení trestního stíhání, což však představuje podle ÚS „spíše krajní prostředek použitelný za předpokladu, že by obecný soud našel po zhodnocení všech shora uvedených skutečností podmínky pro postup dle § 223/2 TrŘ (podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání) ve spojení s § 172/2c TrŘ , resp. § 257/1c TrŘ (odvolací soud trestní řízení zastaví, existuje-li zde okolnost, která by odůvodňovala zastavení trestního stíhání soudem prvního stupně)

- lhůty v trestním řízení - zákonné a soudcovské (lhůta pro ustanovení obhájce není určena zákonem, hodiny, dny dle situace)
 - § 159 TrŘ - lhůta pro skončení prověřování - 2, 3, 6 měsíců
 - § 167 TrŘ - lhůta pro skončení vyšetřování - 2, 3 měsíce
 - § 170 TrŘ - lhůta pro skončení vyšetřování - 6 měsíců
 - § 181 TrŘ - lhůta pro nařízení hlavního líčení - 3 týdny, 3 měsíce
 - § 129 TrŘ - lhůta pro písemné vyhotovení rozsudku - max. 20 pracovních dnů
- možnost prodloužení uvedených lhůt a to bez sankce – má takové lhůta pak smysl?
- není stanovena lhůta pro délku hlavního líčení
- § 72a TrŘ – maximální délka trvání vazby - zde se pojí zásada přiměřenosti a zásada rychlosti - přečin, zločin, zvláště závažný zločin, výjimečný trest

Nezávislý a nestranný soud

- čl. 81 a 82 Ústavy – soudnictví jménem republiky vykonávají nezávislé soudy, soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí, jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat
- čl. 36/1 LZPS - každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu
- čl. 38/1 LZPS - nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci; příslušnost soudu i soudce stanoví zákon
 - „Ústavní pořádek ČR (čl. 81 a 82 Ústavy ČR) stanoví, že soudnictví vykonávají pouze nezávislé a nestranné soudy, respektive nezávislí a nestranní soudci, kteří se řídí základními pravidly spravedlivého procesu (čl. 1 /1 Ústavy, Hlava pátá LZPS)
 - tato ustanovení lze vykládat jako institucionální záruky materiálně chápaného výkonu soudní moci, a proto z hlediska práva na spravedlivý proces není nezbytné, aby ve všech případech byl soudem ve smyslu ust. § 36/2 LZPS výhradně orgán začleněný do soustavy obecných soudů, avšak musí jít o orgán nezávislý, jehož členové disponují nezávislostí a nestranností při svém rozhodování
 - dále musí mít nepodmiňovaný přístup ke zkoumání všech relevantních aspektů věci (skutkových i právních), respektující základní zásady spravedlivého procesu (kupř. zásadu nikdo nesmí být soudcem ve vlastní věci či zásadu slyšeny musí být obě strany), přičemž vykonatelné rozhodnutí již nelze dalším mocenským aktem zvrátit (vymezení soudnictví v materiálním smyslu)

- nezávislost a nestrannost představují ideální typy, které nikdy nelze naplnit absolutně - lze se k nim pouze přibližovat - což je dáno jejich sociální povahou
- nezávislostí se rozumí vyloučení možnosti účinně působit na svobodnou tvorbu vůle soudců, nestrannost (nezávislost na stranách) představuje absenci vztahu soudu k jedné ze stran řízení....“ (Pl. ÚS 11/04)
- „...obecné soudy jsou povinny postupovat vůči obviněnému nestranně, tedy nic v jejich postupu nesmí naznačovat, že předjímají výsledek řízení na základě negativního hodnocení osoby obviněného
- mezi takové případy patří to, když obecný soud vyvozuje skutkové závěry taktéž ze skutečností souvisejících s povahovými rysy obviněného, které pro posouzení určité skutkové otázky nemají žádný význam ani nemůže okruh důkazů uzavírat na poukaz na předchozí trestnou činnost obviněného...“ (I. ÚS 2726/14)

- čl. 95 Ústavy - soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou
- princip vázanosti soudce zákonem (čl. 95 Ústavy)
 - je skutečně vázán jen zákonem – co jeho subjektivní nálady, pocity, politické přesvědčení předpojatost?
 - zásada volného hodnocení důkazů (§ 125 TrŘ) – viz dále

Zásada volného hodnocení důkazů

- § 2/6 TrŘ – OČTR hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu – posuzuje se jejich věrohodnost a pravdivost
 - do procesu hodnocení důkazů by nemělo být nijak zvnějšku zasahováno a příslušný orgán by se neměl cítit povinen respektovat jiný názor na hodnocení důkazů než svůj vlastní
 - takový požadavek je však naplňován v zásadě pouze v případě soudů a do určité míry také v případě státního zástupce
 - vnitřní přesvědčení policejního orgánu je zásadním způsobem limitováno jeho povinností řídit se pokyny dozorového státního zástupce, jenž je zase povinen podřizovat se dohledu nadřízeného státního zástupce (výkon dozoru)
 - v obou případech mohou přitom nadřízené orgány vstupovat rovněž do způsobu hodnocení důkazů, zatímco u soudu takové oprávnění soudy rozhodující o opravných prostředcích nemají; odvolací soud je dokonce vázán hodnocením důkazů provedeným soudem prvního stupně, pokud takové důkazy znovu neprovede sám
- v žádném případě nelze výše uvedené interpretovat tak, že příslušný orgán zde má prostor pro naprostou volnost svých úvah
- hodnocení důkazů se vždy musí řídit pravidly obecné i právní logiky a respektovat právní předpisy; je třeba mít vždy na paměti, že výsledek svého vnitřního přesvědčení musí příslušný orgán, zejména soud, následně přesvědčivě vyložit v odůvodnění svého rozhodnutí (§ 125 TrŘ)

- „...jednou ze základních zásad trestního řízení je zásada volného hodnocení důkazů vyslovená v ustanovení § 2/6 TrŘ
- z ustálené rozhodovací praxe ÚS jednoznačně vyplývající hranice této zásady, podle níž jsou obecné soudy (stejně jako všechny OČTŘ) povinny hodnotit důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu
- z uvedené zásady vyplývá i určitý postup a kritéria hodnocení; důkazy je nutno vyčerpávajícím způsobem popsat a logicky i věcně přesvědčivým způsobem odůvodnit - nároky na odůvodnění a podrobný rozbor provedených důkazů se potom zvyšují tam, kde si provedené důkazy vzájemně odporují
- v opačném případě, pokud výše uvedený postup není zachován a z provedených důkazů obecný soud nevyvodí přesvědčivě zjištěný skutkový stav, nelze považovat proces dokazování za ústavně konformní...“ (I. ÚS 455/02)

- „...obecné soudy jsou povinny detailně popsat a přesvědčivě odůvodnit svůj důkazní postup, stejně jako své závěry o spolehlivosti použitého důkazního pramene
- soudní rozhodnutí o vině proto nemůže být založeno na pouhém apodiktickém popření některých zjištěných faktů a na nezdůvodněném přitakání jiným faktům; jakákoli nezdůvodněná selekce důkazů svědčících ve prospěch obviněného je nepřípustná a odporuje principům spravedlivého procesu...“ (III. ÚS 888/14)
- „...vina obviněného musí být prokázána na základě důkazů, provedených v souladu s trestním řádem
- nelze usuzovat na vinu obviněného ze způsobu obhajoby, např. z toho, že obviněný záměrně vypovídal nepravdu, popíral určité skutečnosti nebo se snažil svést vyslychající orgány na falešnou stopu apod.; takový postup soudu by znamenal potlačování práva na obhajobu, byl by v rozporu s presumpcí nevinu a s vyhledávací zásadou uvedenou v § 2/5 TrŘ
- obsah doznání obviněného se považuje za věrohodný, jenom je-li věrohodnost prokázána dalšími věrohodnými důkazy...“ (R 38/1968)

– právo na zákonného soudce

- dotváří a upevňuje soudcovskou nezávislost, na straně druhé představuje pro každého účastníka řízení záruku, že k rozhodnutí jeho věci jsou povolávány soudy a soudci podle předem daných zásad (procesních pravidel) tak, aby byla zachována zásada pevného přidělování soudní agendy a aby byl vyloučen – pro různé důvody a rozličné účely – výběr soudů a soudců ad hoc
- právo na zákonného soudce je zaručeno tím, že pravidla přidělování soudní agendy jsou stanovena přímo v rozvrhu práce (formální aspekt) a tato pravidla musí být určena předem a musí obsahovat záruky proti případnému zneužití (materiální aspekt)
- formální aspekt - způsobu určení soudce, který bude tu kterou věc rozhodovat, a zahrnují rovněž výslovný zákaz odnětí věci takto určenému soudci, z čehož vyplývá, že v konkrétní věci by měl rozhodovat, nebrání-li tomu závažné objektivní důvody, vždy jeden a týž soudce
- materiální aspekt - podávání návrhů soudům a přidělování případů soudcům se odehrává podle předem stanovených pravidel, čímž má být minimalizována možnost jejich ovlivňování, korupce, svévole apod; toto právo však není vyčerpáno toliko zákonným určením věcné, funkční a místní příslušnosti soudu a ani pouhým zákonným vymezením hledisek rozdělení soudní agendy mezi senáty a samosoudce, jakož i stanovením počtu soudců (přisedících) v senátech, jak požaduje čl. 94 Ústavy; není vyčerpáno ani požadavkem dalším, a to vyloučením soudců z projednávání a rozhodování věci z důvodu jejich podjatosti; toto právo totiž představuje zcela neopominutelnou podmínku řádného výkonu té části státní moci, která soudům byla ústavně svěřena

- § 2/12 TrŘ zásada bezprostřednosti – při rozhodování v hlavním líčení, jakož i ve veřejném, vazebním a neveřejném zasedání smí soud přihlídnout jen k těm důkazům, které byly při tomto jednání provedeny
- soud smí přihlížet jen k těm důkazům, které byly přímo před ním provedeny (co není před soudem, není na světě)
- účinné realizaci zásady bezprostřednosti napomáhají dále v trestním řádu zakotvená pravidla nezměnitelnosti složení soudu (např. § 219/3 TrŘ, podle kterého musí být v případě změny složení senátu hlavní líčení provedeno znovu, pokud státní zástupce a obviněný nedali souhlas jen k přečtení podstatného obsahu protokolu o hlavním líčení) a nepřerušitelnosti jednání soudu (srov. např. § 219/1 TrŘ upravující možnost odročit hlavní líčení)
- zásada bezprostřednosti slouží, podobně jako zásada ústnosti (§ 12/11 TrŘ), k účinnému naplnění požadavku veřejnosti řízení před soudem v rámci trestního řízení
- jako součást zásady bezprostřednosti se v teorii uvádí rovněž požadavek, aby soud čerpal důkazy z pramene co možná nejbližšího zjišťované skutečnosti (tj. aby kupříkladu vyslechl v první řadě přímo osobu, která byla svědkem určité události, nikoli osobu, které se dotyčná osoba svěřila s tím, čeho byla svědkem); takový požadavek je samozřejmě zcela namístě, sám o sobě nicméně z § 2/12 TrŘ nevyplývá

- „....zásady přímosti (§ 2/11 TrŘ) a bezprostřednosti (§ 2/12 TrŘ) jakožto stěžejní zásady dokazování v trestním řízení zajišťují, aby skutkový stav byl hodnocen tím soudem, který důkazy provádí, a který je tak o jejich obsahu a vzájemných souvislostech nejlépe informován
- zároveň posilují ústavně zaručená práva obhajoby, která může na provádění důkazů a jejich potenciální přehodnocení bezprostředně reagovat
- nedodržení těchto zásad v podobě tzv. překvapivého rozhodnutí zvyšuje intenzitu případného zásahu do práva obžalované osoby na spravedlivý proces podle čl. 36/1 LZPS v situaci, kdy v cestě provedení odlišně hodnocených důkazů nestojí žádné významné faktické či právní překážky a odvolací soud dospěje na základě takového přehodnocení dříve provedených důkazů k závěru o nutnosti "přeměny" soudem prvního stupně uloženého trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem v trest nepodmíněného odnětí svobody za odlišně právně kvalifikované trestné jednání....“ (III. ÚS 1980/13)

- § 202/1 TrŘ - hl.l. se koná za stálé přítomnosti všech členů senátu
- § 234/1 TrŘ - veřejné zasedání se koná za stálé přítomnosti všech členů senátu
- § 242 TrŘ – neveřejné zasedání se koná za stálé přítomnosti všech členů senátu
- § 197 TrŘ náhradní soudce - účastní se hlavního líčení kromě členů senátu
- § 219/3 TrŘ - při odročení sdělí předseda senátu podstatný obsah předchozího líčení
- výjimkou je rozhodování trestním příkazem - § 314e TrŘ

Zásada zákonnosti - § 2/1 TrŘ

- nullum crimen sine lege - není trestného činu bez zákona
- nulla poena sine lege – není trestu bez zákona
- čl. 3/3 Ústavy - státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon
- čl. 2/2 LZPS - státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví

Presumpce nevinny - § 2/2 TrŘ

- účelem je jednak to, aby obviněná osoba nesnášela stejné následky jako odsouzená osoba a jednak, aby průběh vykonaného dokazování umožnil soudu rozhodovat nestranně; má stránku
 - hmotněprávní - zákaz vyjadřovat se o obviněném jako o vinném před pravomocným vyjádřením soudu o jeho vině
 - procesněprávní - pravidla soudního dokazování mají být takové, aby soud určil vinu nestranně a na základě zákona
- vina obviněného musí být dokázána, tj. nedokázaná vina je dokázaná nevinna – in dubio pro reo
- presumpce „viny“ – média, ale i chování OČTŘ vůči obviněnému

Zásada legality - § 2/3 TrŘ

- státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud zákon, přímo použitelný předpis Evropské unie nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak
- nařízení rady (EU) 2017/1939 ze dne 12. října 2017, kterým se provádí posílená spolupráce za účelem zřízení Úřadu evropského veřejného žalobce - ochrana finančních zájmů evropských společenství (zločinné spolčení)
- 551/1992 Sb., Evropská úmluva o předávání trestního řízení
- oportunita je výjimkou ze zásady legality – státní zástupce nemá povinnost stíhat všechny trestné činy o kterých se dozví
- prvky oportunitity - § 159a/3 TrŘ fakultativní odložení věci, § 172/2 TrŘ - fakultativní zastavení trestního stíhání; neúčelnost – nový trest bez významu, bylo rozhodnuto jinak
- oportunita není zásadou českého trestního řízení

- souhlas poškozeného - § 163, § 163a TrŘ
 - u taxativně vyjmenovaných trestných činů v případě, že pachatel je ve vztahu k poškozenému manželem, partnerem nebo druhem
 - souhlasu není třeba v případě smrti, poškozený je mladší 15 let, souhlas byl vzat v tísní
- nepřípustnost trestního stíhání - § 11 TrŘ - milost, amnestie, věk, přičetnost, promlčení, smrt

- exempce poslanců, senátorů
- hmotněprávní - beztrestnost (indemita) - čl. 27/1,2 Ústavy – poslance ani senátora nelze postihnout pro hlasování (úplná) a projevy učiněné v PS či Senátu nebo v jiných orgánech (částečná, lze disciplinárně postihnout)
- procesněprávní - nestíhatelnost - lze je stíhat jen se souhlasem komory; soudce Ústavního soudu nelze trestně stíhat bez souhlasu Senátu (z. č. 98/2013 Sb.)
 - odepře-li komora souhlas, je trestní stíhání po dobu trvání mandátu vyloučeno
 - odepřel-li Senát souhlas, je trestní stíhání po dobu trvání mandátu vyloučeno

- prezident České republiky
- hmotněprávní - nestíhatelnost – čl. 65 Ústavy - prezidenta republiky nelze zadržet, trestně stíhat ani stíhat pro přešupek nebo jiný správní delikt
 - prezident republiky může být stíhán pro velezradu nebo hrubé porušení Ústavy nebo jiné součásti ústavního pořádku, a to před Ústavním soudem na základě žaloby Senátu; trestem může být ztráta prezidentského úřadu a způsobilosti jej znovu nabýt
 - velezradou se rozumí - jednání prezidenta republiky směřující proti svrchovanosti a celistvosti republiky, jakož i proti jejímu demokratickému řádu
 - prezident republiky není z výkonu své funkce odpovědný
 - Václav Klaus 2013 (nepodepsal doplněk lisabonské smlouvy o novém záchranném fondu eurozóny, otálel s podpisem dodatku k Evropské sociální chartě, téměř rok nejmenoval žádného ústavního soudce, pět let navzdory soudnímu verdiktu nerozhodl o jmenování Petra Langera soudcem)
 - Miloš Zeman 2019 (zaúkolování BIS hledáním důkazů, že se v ČR vyráběl novičok, vyžádání informací o činnosti ruských agentů v ČR od BIS); 2021 (neschopnost vykonávat úřad)
- procesněprávní - spáchání činu před nástupem do funkce, pod dobu funkce trestní stíhání vyloučeno, po skončení mandátu možné je

- osoby požívající diplomatických výsad a imunit podle mezinárodního práva - hlavy cizích států, předsedové cizích vlád, členové armádních sborů cizích států, pokud jsou na našem území se souhlasem naší vlády, diplomatictí hodnostáři (velvyslanci, vyslanci tajemníci, atašé atd.), soudci mezinárodního soudního dvora, členové některých orgánů Evropské Unie a další
- osoby vydané k trestnímu stíhání jiným státem - pokud je k trestnímu stíhání do České republiky vydána osoba jiným státem, lze tuto osobu stíhat jen pro trestný čin, pro který byla do České republiky vydána (tzv. zásada speciality); v případě rozšíření trestního stíhání obviněného, lze tak podle mezinárodního práva udělat je se souhlasem vydávajícího státu
- soudce obecných soudů lze trestně stíhat nebo vzít do vazby pro činy spáchané při výkonu funkce nebo v souvislosti s výkonem jen se souhlasem prezidenta (§ 76 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích)
- toto omezení se netýká laických přísedících
- veřejný ochránce práv - trestní stíhání jen se souhlasem Poslanecké sněmovny, odepře-li souhlas, je po dobu výkonu funkce vyloučeno (§ 7 zákona č. 349/1999Sb., o veřejném ochránci práv)

Tzv. odklony

- § 307 TrŘ - podmíněné zastavení trestního stíhání
 - doznal se
 - uhrazení škody poškozenému
 - vydání bezdůvodného obohacení
 - dosavadní život a okolnosti případu

- § 309 TrŘ - narovnání
 - prohlášení, že spáchal skutek
 - uhrazení škody poškozenému
 - vydání bezdůvodného obohacení
 - složení peněžní částky k obecně prospěšným účelům

- § 175a TrŘ - dohoda o vině a trestu - od 1. 10. 2020 možno i u zvlášť závažného zločinu, nejde proti uprchlému
 - výsledky vyšetřování dostatečně nasvědčují tomu, že skutek se stal, je trestným činem a spáchal jej obviněný
 - obviněný prohlásil, že spáchal skutek a nejsou pochybnosti o pravdivosti jeho prohlášení

Zásada oficiality - § 2/4 TrŘ

- povinnost orgánů vystupovat z úřední povinnosti (ex officio), pokud zákon nestanoví něco jiného
- výjimky ze zásady oficiality
 - souhlas poškozeného - § 163, § 163a TrŘ
 - opravné řízení se zahajuje podáním opravného prostředku
 - o nároku na náhradu škody se rozhodne, pokud se poškozený připojí s tímto návrhem
 - o svědečném, znalečném, tlumočném, odměně obhájce se rozhoduje jen na návrh

Zásada přiměřenosti/ zdrženlivosti - § 2/4 TrŘ

- trestní věci se musí projednávat s plným šetřením základních lidských práv a svobod
- zásahy jen v odůvodněných případech a v nezbytné míře
- tzv. test proporcionality
 - hodnocení zásahu z hlediska vhodnosti, kdy je posuzována možnost splnění sledovaného účelu
 - není-li daný zásah ani způsobilý sledovaného cíle dosáhnout, jde o projev svévole ze strany zasahujícího orgánu
 - hodnocení zásahu z hlediska potřebnosti, tj. zda je daný zásah vůbec nutný a zda lze sledovaného cíle dosáhnout i jinými prostředky
 - přednost má být dána takovému jednání, které do práv zasáhne v míře nejmenší
 - hodnocení přiměřenosti v užším smyslu, kdy se navzájem poměřují újma a veřejný zájem takového zásahu

Zásada ústnosti - § 2/11 TrŘ

- jednání před soudy je ústní, osoby se vyslychají
- soud rozhoduje na základě ústně provedených důkazů a ústních přednesů stran
- právo osoby, proti které se vede trestní řízení být slyšen a vyjádřit se ke všem skutečnostem
- co není před soudem není na světě - při rozhodnutí o vině a trestu soud nepřihlíží k tomu, co je ve spisech, ale co zazní před ním
- přečtení protokolů o dřívější výpovědi obžalovaného - § 207/2 TrŘ
 - jedná se v jeho nepřítomnosti
 - odepře vypovídat
 - podstatné rozpory – paměťová stopa je nejlepší hned po popisované události, zapomínat je lidské, snaha zveličovat, přehánět

- přečtení protokolů o předchozím výslechu svědka - § 211 TrŘ
 - osobní výslech osoby není nutný- stejnou věc opakuje více svědků, podané svědectví se netýká předmětu řízení
 - osoba zemřela, stala se nezvěstnou, pro dlouhodobý pobyt v cizině nedosažitelnou (v cizině možno vyslýchat cestou právní pomoci, ale pak stejně čtu)
 - svědek odmítnul vypovídat
 - svědek se v podstatných bodech odchyluje od své předchozí výpovědi
 - místo výslechu znalce se čte jeho posudek

- se souhlasem státního zástupce a obžalovaného lze číst v hl. I. úřední záznamy o podání vysvětlení a o provedení dalších úkonů v přípravném řízení

- § 314c TrŘ - samosoudce může rozhodnout bez projednávání („slyšení“) věci – trestní příkaz

Děkuji za pozornost

Otázky...???

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.

Katedra trestního práva

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Veveří 70, 611 80 Brno

Tel. + 420 549 493 870, Fax. + 420 541 213 162

E-mail: Marek.Frystak@law.muni.cz